

Zinātnes Vēstnesis

LATVIJAS ZINĀTŅU AKADEMIJAS UN LATVIJAS ZINĀTNIKU SAVIENĪBAS BIĻETENS

Nr. 5 (19) 1991. GADA JŪNIJS

Iznāk kopš 1989. gada septembra

Cena 30 kapeikas

ZINĀTNE JĀNOSARGĀ

Tagad mēs bieži runājam par zinātnes potenciāla saglabāšanu. Domāju, ka tie nav tukši vārdi. Sajā visai kritiskajā, pat bīstamajā sabiedrisko pārmaiņu periodā intelektuālais potenciāls ir visvieglāk izputināmā bagātība, jo tas ir vismazāk aizsargāts un arī vispievilcīgāks citiem. Zinātnieks var aizbraukt uz ārzemēm, un Latvija viņu uz laiku vai pavisam zaudē. Zinātnieks var pāriet darbā uz ražošanu, kooperatīviem, firmām, un zinātnei tad viņš, visticamāk, vispār ir zudis. Manuprāt, pašreizējos Latvijas apstākļos vispirmām kārtām jādomā nevis par to, kā zinātni attīstīt tālāk vai pārorientēt atbilstoši Latvijas vajadzībām, bet gan par to, kā nosargāt zinātnes potenciālu.

Kas būtu darāms? Konkrētā rīcība būs atkarīga no tā, kādā sabiedrībā mēs šogad un nākamgad dzīvosim.

Nav izslēgta kritiska situācija, kuru izraisa, piemēram, ekonomisks sabrukums, ekonomiskā blokāde vai prezidenta pārvalde un kurā mums jādomā pavisam citās kategorijās nekā normālas, harmoniskas attīstības gadījumā. Es negribētu lasītājus baidīt, ka tagad mums jāgalvot krīzes situācijai, un līdz ar to šādu krīzes situāciju «piebaidīt». Taču mums jābūt gataviem arī uz tādu pavērsienu, kur visai sabiedrībai būs nepieciešams pāriet uz īpašiem noteikumiem, kas vismaz finansiāli skars arī zinātni. Visvieglāk ievainojama, visvieglāk pazaudējama ir fundamentālā zinātne, tāpēc šādā gadījumā budžeta finansējumi pirmām kārtām būtu jāatstāj tieši fundamentālajiem pētījumiem. Lietišķo pētījumu izdzīvošanas garantu galvenokārt būtu ligumi ar tautsaimniecību. Droši vien būtu jāatsakās no projektfinansēšanas, tā sauktās grantu sistēmas, uz laiku to iesaldējot un institūtiem piešķirot minimālo «izdzīvošanas naudu», lai zinātne pavisam neizšķīstu citās sfērās.

Acimredzot jādomā arī par tādu ceļu kā jauno zinātnieku paglabāšana ārzemēs. Uz kritisko periodu viņus vajadzētu «eksportēt», gādājot, lai, atsakoties normālai dzīvei, viņi vēlētos atgriezties.

Taču es domāju, ka krīzes situācijas varbūtība nav pārāk liela un gan Zinātnes padomei, gan visiem zinātniekiem tomēr jāorientējas uz vairāk vai mazāk normālu, harmonisku mūsu sabiedrības tālāko attīstību pēc tirgus ekonomikas principiem. Tad priekšplānā izvirzīsies citas briesmas. Strauji attīstoties tirgus ekonomikai, tautsaimniecībā palielināsies pieprasījums pēc tādiem projektiem, kas drīz sola jaunas izstrādes, un lietišķie pētījumi kļūs daudz perspektīvāki par fundamentālajiem, akadēmiskajiem pētījumiem. Tas var izpausties gan zinātnieku apmaksā, gan zinātnes finansēšanā, un fundamentālā zinātne var novirzīties lietišķās slīdēs. Mums noteikti jāveic pasākumi, kuri kaut vai aizkavētu masveidīgu šā procesa attīstību. Un, pirmkārt, jā dibina Zinātnes fonds, no kā galvenokārt tiktu finansēta tieši akadēmiskā zinātne, fundamentālie pētījumi. Zinātnes fonds varbūt arī būtu mūsu zinātnes budžeta galvenā sastāvdaļa un atrastos Zinātnes padomes rīcībā. Tādējādi no visiem nelabvēlīgajiem vājiem, kādi varētu pūst, mēs pirmām kārtām censtos pasargāt tieši akadēmisko zinātni, jo bez tās (es domāju, katrs no mums to saprot) nav iespējams nedz augsts zinātnes vispārējais līmenis, nedz arī šobrīd mums tik vajadzīgie lietišķie pētījumi.

Lai visa zinātnes finansēšana nekoncentrē-

tos tikai Zinātnes fondā un līdz ar to nerastos zinātnes akadēmiskās daļas hipertrofija, domāju, jā dibina Inovāciju fonds — otrs zinātnes finansēšanas avots, kas veidots gan no Latvijas budžeta, gan arī no dažādiem ziedojumiem un rūpniecības investīcijām un kas galvenokārt finansētu lietišķo zinātni, stimulētu izstrādņu ieviešanu un uz to balstītu ražošanu.

Pavisma citādi nekā līdz šim mums būtu jāveido arī Valsts programmu sistēma. Zinātniskajās programmās, kas tiktu izstrādātas šās sistēmas ietvaros, priekšroka būtu jādod tādiem pētniecības projektiem, kas objektīvi visvairāk atbilst mūsu tautsaimniecības un zinātnes interesēm. Patlaban mums vēl darbojas vecā sistēma, kur programmas veido pazīstami zinātnieki vai tautsaimnieki un būtībā valsts viņiem uzlic ar visas attiecīgās finansiālās funkcijas. Katrs zinātnieks cenšas zem kādas programmas parakstīties, jo tad viņa pētījumi kļūst «prioritāri». Pētījumi, kas nav nevienā programmā pārstāvēti, paliek it kā otršķirīgas zinātnes lomā. Šādu situāciju vairs nedrīkst pieļaut, tāpēc, šīs programmas sastādot un pēc tam arī finansējot, ārkārtīgi rūpīgi jāraugās, lai nenodarītu pāri tai zinātnei, kura paliks ārpus jebkurām programmām, un lai atkal visi necenstos pierakstīties kādā programmā un beigu beigās atkal visa zinātne nebūtu vienlīdz «perspektīva» un «prioritāra».

Mums jāpārskatī arī tiesiskā sistēma, kas patlaban ir pilnīgā pretrunā ar jauniedibināto finansēšanas kārtību — projektfinansēšanu jeb grantu sistēmu. Zinātniekam jābūt suverēnam, un finansējumam, kas viņam iedalīts, jābūt svētam. To nedrīkst patvaļīgi noņemt, pārveidot, apcirt. Nedrīkst bez zinātnieka paša līdzdalības un piekrišanas viņa pētījumu programmu modificēt. Tas nozīmē, ka jānormalizē attiecības starp zinātniekiem, zinātnieku grupu un institūta direkciju. Patlaban šīs attiecības nebūt nav harmoniskas, un, pārgājuši uz jauno finansēšanas sistēmu, mēs to dabūjam just.

Un vēl. Akūta kļuvusi nepieciešamība ieviest kontraktu principu — zinātnieku pieņemšanu darbā uz laiku, kurš atbilst attiecīgo pētījumu finansēšanas ilgumam. To ir viegli pateikt, taču ne tik viegli mūsu apstākļos realizēt. Zinātnieks lielā mērā tiktu pakļauts noteiktībai, neziņai, riskam, ka, kontrakta laikam beidzoties, viņš varētu atrasties uz ielas. Un, protams, mums šeit nav ne Amerika, ne Rietumeiropa, kur zinātnieks, ja vēlas, var aizbraukt uz citu vietu strādāt. Mums zinātne ir koncentrēta gandrīz tikai Rīgā, un zinātniekam nav kur aizbraukt. Lai no zinātniekiem neveidotos inteligentu bezdarbnieku armija, kontraktu princips jārealizē ļoti uzmanīgi. Taču bez kontraktu principa, bez šāda visai sāpīga mehānisma mēs acimredzot nevarēsim nodrošināt zinātnisko darbinieku apriņķi, kadru atjaunināšanu. Un tad mūsu zinātniskās iestādes, kas piedzims sparīgas un ļoti perspektīvas, drīz vien sasniegs briedumgads un pēc neilga laika — arī vecumdienas, kur lielākā daļa zinātnieku jau būs pensijas gados vai arī strauji tiem tuvosies. Skaidrs, ka tādos apstākļos runāt par kaut kādu tematikas maiņu, par kaut kādu jaunu elementu ieviešanu ir visai grūti. Bez kontraktu sistēmas mēs zinātni acimredzot neatjaunināsim.

Patlaban Latvijas zinātnieku aprindās noris domu apmaiņa par to, kādai mūsu zinātnei jābūt nākotnē, uz kādu zinātnes attīstības modeli mēs gribētu iet un uz kādu esam gatavi iet. Runa ir par trim sastāvdaļām: akadēmiskā zinātne, nozaru zinātne (es nedomāju, ka tā būtu tikai zinātne, kas atrodas nozaru institūtos, — arī mūsu akadēmiskajos institūtos ir ļoti daudz zinātnes, kas attiecas uz kādu

(Turpinājums 2. lpp.)

JĀNIM LIELPĒTERIM—60

Ja jums ir pieci duči gadu, tad var teikt, ka tas jau ir nopietni. Vēl nopietnāk, ja runa ir par Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidentu Jāni Lielpēteri — cilvēku, kuru viņa talants, darba un cilvēku mīlestība izvirzījusi šajā augstajā un atbildīgajā postenī tieši šajā mums visiem tik grūtajā un atbildīgajā laikposmā — pārejā uz istu Latvijas neatkarību.

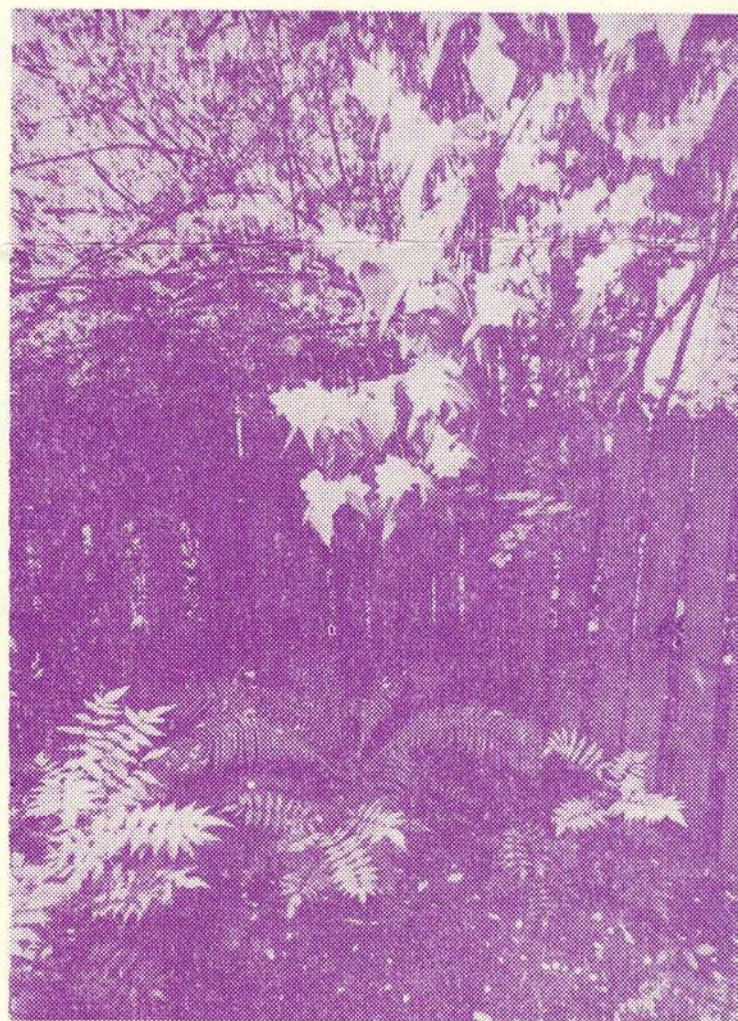
Dzimis 1931. gada 17. jūnijā Rīgā, beidzis LU (1955), tehn. zin. kandidāts (1960), laboratorijas vadītājs (1961), tehn. zin. doktors (1972), ZA Fizikas institūta direktora vietnieks (no 1971), ZA korespondētājloceklis (1973), ZA akadēmiķis (1987), viceprezidents (1987), prezidents (kopš 1989). Svarīgāki nekā magnetohidrodinamisko mašīnu teo-

rija un prakse ir viņa dvēseles struktūrelementi — uzticēšanās cilvēkiem, prasme viņus uzklaustīt, kontrolēt, vadīt, ietekmēt. Viņš ir viens no tiem, kas vairāk nekā citi līdzīgos gadījumos visā savā augšupejas ceļā prātis saglabāt latvju zemnieka gudrību un dzīvesziņu, vienkāršību attieksmēs pret kolēģiem, principialitāti un prasīgumu tad, kad tas nepieciešams, tā ka, pārfrazējot dzejnieka vārdus, varam apgalvot, ka «lev, akadēmija, nav jābaidās».

Visa akadēmijas kolektīva vārdā gribētos pat riskēt un teikt, latviešu tautas vārdā novēlēsim Jānim Lielpēterim stipru veselību, možumu un nemaldīgu intuíciju turpmākajā dzīvē un darbā.

Juris BIRZVALKS

24. jūnijs—JĀŅU DIENA

Kur zem zariem tumsa turas,
Papardīte zeltu auž,
Aizklīdis no ugunsкура,
Jānītis zem lazdas snauz.

(Ārija Elksne)

TAUTSAIMNIECĪBAI

ZA zinātnieki aktīvi iesaistās visdažādāko tautsaimniecības problēmu risināšanā. Pēdējā gada laikā veikts pusotra desmita valdības uzdevumu. Izstrādāti priekšlikumi rūpniecības struktūras optimizācijai, agrārās reformas realizēšanai, alternatīvo energoresursu izmantošanai. Izdarītas eksperimentālas par radioaktīvo atkritumu glabāšanu uzņēmumā «Rodons», par RRL iekārtu savietojamību ar radioelektronikas aparāturu Kuldīgas rajonā, par ekoloģisko stāvokli Ventspilī.

Ipaša vērība veltīta papīrrūpniecībai. Noteiktas Latvijas papīrrūpniecības attīstības perspektīvas, izstrādāts pasākumu plāns ekoloģiskā stāvokļa normalizēšanai Slokas celulozes un papīra fabrikā, sagatavots projekts šīs fabrikas attīrīšanas iekārtām.

V. ĻUTA

ZINĀTNE JĀNOSARGĀ

(Sākums 1. lpp.)

prakses nozari un veic tiri lietišķus pētījumus; vēl vairāk — akadēmijā ir pat rūpnīcas) un augstākā izglītība. Lai cik divaini tas arī būtu, mūsu Latvijā augstākā izglītība un zinātne ir viena no otras šķirtas — un ne jau tikai tāpēc vien, ka akadēmija un augstskolas atrodas katra savā resorā un tiek finansētas katra no sava budžeta. Mums taču vispār nav nekādas nopietnas saiknes starp abām sfērām. Tikai pēdējā gada laikā novērojama daudz maz rosigāka taču joprojām visai ierobežota akadēmijas līdzstrādnieku darbība augstskolās. Kā šīs trīs puses — akadēmisko zinātni, nozaru zinātni un augstāko izglītību — sasaistīt kopā? Kur novilkt robežšķirtni starp vienu, otru un trešo? Zinātņu akadēmijā līdz šim ir valdījis diez vai pamatots uzskats, ka akadēmijas sastāvā jābūt visam kam: augstai fundamentālajai zinātnei, no tās rezultātiem izrietošajai lietišķajai zinātnei un izstrādājam — un turpat arī ražošanai. Šis kolhoza jeb, pareizāk sakot, korporācijas vai kompānijas princips Zinātņu akadēmijas veidošanā, man liekas, ir novedis pie tā, ka mums nav ne īsti nopietnas fundamentālās zinātnes, ne arī īsti efektīvu lietišķo izstrādņu un ražošanas. Protams, tā nav tikai zinātnieku vaina vien. Bet viens no apstākļiem, kas traucē zinātnes progresu, ir šis tā sauktais kompleksais raksturs. Acimredzot nebūtu pareizi teikt, ka šāda, kompleksveidīga zinātnes un ražošanas saikne ir kaut kas pretdabisks, ko par katru cenu vajadzētu iznīcināt. Nebūt nē. Tur, kur tā ir loģiska un lietišķi organizēta, to vajadzētu saglabāt. Taču visās nozarēs pilnā mērā rīkoties pēc šāda principa nevajadzētu.

Ir laiks pārskatīt Zinātņu akadēmijas institūtu. Bet ne jau no augšas: institūtiem vajadzētu ļaut normālā ceļā izvēlēties, kurp iet. Vairāk tiesām saistīties ar augstskolām, tālāk vairāk vai mazāk iet fundamentālās zinātnes ceļu, to kombinējot ar studentu mācīšanu. Vai vairāk vai mazāk saistīties ar ražojošām institūcijām dažādu korporāciju, akciju sabiedrību un tamlīdzīgu veidojumu sastāvā. Es domāju, ka daļa no ZA institūtiem ar laiku arī nodalīsies par šīm divām klasēm. Tomēr paliks arī kompleksveidīgi institūti, kur kopā darbosies

visādas zinātnes (gan lietišķās, gan arī fundamentālās). Lietišķās un tieši ražošanai vajadzīgās zinātnes nodalīšanās no fundamentālās zinātnes nebūt nav pašmērķis; tā dod iespēju koncentrēt akadēmiskās zinātnes darbību ar augstskolām, ļauj abām šīm sfērām integrēties. Es domāju, ka jaunais, 1991. gadā ieviestais zinātnes finansēšanas princips šādu integrāciju varētu stimulēt. Kāpēc mums neiet tādu ceļu, kādu iet visa pasaule, kur augstskolas ir aplīpušas ar desmitiem dažādu pētniecības institūtu, kuros līdztekus diplomēto zinātnieku darbam mācās un savus pirmos pētījumus veic studenti? Mūsu pašreizējās katedras ir pārāk nabadzīgas, lai studentus nopietni mācītu, kur nu vēl dotu viņiem iespēju nodarboties ar zinātne. Šāda akadēmiskās zinātnes un augstskolu darbības pārorientēšana uz kopīgu mērķi, man liekas, šobrīd ir vissvarīgākais, jo patlaban novērojama arī augstskolu centrēde: augstskolas veido savus suverēnus statusus, kļūst neatkarīgas no valsts, neatkarīgas ne no kā. Te slēpjas briesmas, ka atsevišķas katedras, atsevišķas grupas var «apvienoties sevi» un studentus mācīt tā, kā viņas to prot, bez kaut kāda tālāka kritērija. Es domāju, ka to nedrīkst pieļaut, mums jāpraktizē plaša augstskolu mācību programmu analīze. Mācību programmas nedrīkstētu būt vienas katedras vai vienas fakultātes darba produkts, tām jābūt saistītām gan ar tautsaimniecības, gan ar pašas zinātnes interesēm. Tad varbūt katedras pašas, lai kvalitatīvi izaudzinātu zinātnieku un inženieru jauno maiņu, būs spiestas arvien vairāk pieaicināt zinātniekus un mazāk orientēties uz savām iespējām, uz savas katedras specifiku. Es domāju, ka ZA statūti, kuru pārskatīšana patlaban notiek un kuru jaunā redakcija acimredzot rudenī tiks pieņemta, ir jāvirza uz to, lai akadēmiskā zinātne tuvotos augstskolām, un arī augstskolu satversmes jāveido tā, lai tās ne tikai neizslēgtu, bet pat stimulētu sadarbību ar akadēmisko zinātne. Ja mums izdosies izveidot tādu akadēmiskās zinātnes un augstskolu ūniju, kura būtu gan juridiski noformēta, gan arī citādi stimulēta (tīri materiāli — ar zinātnes un augstskolu finansēšanu palīdzību), tad varbūt mums arī izdosies daudz maz paaugstināt studentu apmācības līmeni, kura nepietiekamību mēs jūtam itin visur — gan zinātnē, gan ražošanā, gan visā sabiedrībā kopumā.

ELMĀRS GRĒNS,
akadēmiķis, LZS valdes sekretārs

SADARBĪBA

to līmeni, kāds būs nepieciešams neatkarīgajā Latvijā, noorganizējam Baltijas valstu un Skandināvijas fiziologu konferenci. Pie mums atbrauca vadošie fiziologi no Dānijas, Norvēģijas, Zviedrijas un Somijas. Skandināvijas zinātniekus aicinājam viesos ne tikai tāpēc, ka viņi ir mūsu kaimiņi, bet arī tāpēc, ka fizioloģijas jomā šie zinātnieki iepriekš vadošās vietas pasaulē vairākos virzienos. Viņu žurnālam «Acta physiologica Scandinavica» ir ļoti augsts prestižs pasaules fiziologu vidū.

Viesi sniedza mums paaugstinātu fizioloģiju, nolasot pārskata lekcijas par viņu laboratorijās pētītajām problēmām. Viņu darbos viss jau ir it kā līdzīgi kā pie mums, taču precizitāte eksperimenta tehnikā, noteiktība uzdevumu formulējumā, vienkāršība un skaidrība priekšnesumā, parādīja, kādā virzienā mums vēl jāpūlas, kā mums pietrūkst, lai veiktu patiesi nozīmīgus pētījumus fizioloģijā.

Konference notika mums neierastajā angļu valodā, jo tā kļuvis par starptautisku valodu zinātnē. Nekādu tulkojumu nebija. Bažas arī varēsīm saprasties — tādas radās pirms sanāksmes — bija bez pamata. Pārliecinājāmies, ka gandrīz visi Baltijas valstu kolēģi spēja saprasties ar cittautesiem angļu valodā, gan arī izklāstīt savu zinātnisko materiālu. Labā saprašanās daļēji izskaidrojama ar to, ka mūsu viesi bija īpaši inteligenti cilvēki, kas prata ne tikai stāstīt, bet arī klausīties. Vēlreiz pārliecinājāmies, ka ir vērts ziedot laiku un pūles angļu valodas mācībām.

Pēc konferences notika «apaļā

galda» pārrunas par iespējamo palīdzību, kādu skandināvu kolēģi varētu mums sniegt. Skandināvijas fiziologu biedrības rīcībā ir maz naudas, tāpēc jāsaprot, ka viņu iespējas ir nelielas. Viņi sūtīs mums grāmatas un žurnālus, arī dažu ne pārāk dārgu aparātu, kas nepieciešams pētījumiem laboratorijā. Labprāt viņi uzņems darbā savas laboratorijas jaunus fiziologus — stažierus no Baltijas valstīm. Ar nožēlošanu nācās konstatēt, ka jauniešu mūsu konferencē bija maz, it īpaši no Latvijas. Mēs it kā neizprotam, ka fizioloģija ir pamatā visai medicīnai, veterinārijai, arī sporta zinātnei un vēl dažām citām nozarēm. Jaunie cilvēki dod priekšroku praktiskai rīcībai, kurā tūlīt redzami darba rezultāti un gūstami ienākumi. Tiesa, mums nav vajadzīgs daudz fiziologu, taču tiem speciālistiem, kas mācīs studentus augstskolās, jābūt teicami sagatavotiem, un te nu bez skandināvu palīdzības neiztiek.

Pie mums atbrauca draugi, kas bija uzmanīgi sekojuši notikumiem Baltijas jūras šajā krastā. Jau pirmajā konferences dienā viņi deklarēja savas simpatijas un atbalstu mūsu demokrātiskajai cīņai par neatkarību. Aizbraucot viņi novēlēja mums panākumus gan zinātnē, gan arī mūsu neatkarības cīņai istenošanā.

Tāds bija mūsu sadarbības sākums. Turpinājums sekoja — 24. maijā, četri latviešu fiziologi un tikpat daudz igauņu un lietuviešu kolēģu pabija Upsalā, kur viņus ielūdzā piedalīties Skandināvijas fiziologu gadskārtējā kongresā. Būs jaunas tikšanās un jaunas ierosmes. Ceram, ka jau drīz gūsim sadarbības rezultātus.

P. OZOLIŅŠ,
biol. zin. dokt.,
Latvijas fiziologu biedrības
valdes priekšsēdētāja vietnieks

ZINĀTŅU AKADĒMIJAS PREZIDIJĀ

16. maijā prezidijs noklausījās akadēmiķa V. Hausmaņa zinātnisko ziņojumu «Latviešu literatūras vēstures pētniecības problēmas». 60. gados uzrakstīta latviešu literatūras vēsture patlaban ir nepilnīga un novecojusi. Valodas un literatūras institūta strādā literatūrzinātnieki, kas ir spējīgi radīt sistemātisku latviešu literatūras vēstures izsekojumu: vispirms uzrakstot koncentrēti — divos sējumos, bet pēc tam turpinot darbu pie daudzsejuma izdevuma. Lietderīgi būtu veidot literatūras darbinieku datu banku. Diskusija tika iztirzāts jautājums par jaunu mācību grāmatu radīšanu literatūrā skolēniem, jo paredzētais izdevums faktiski būs domāts skolotājiem un studentiem. Akadēmiķis J. Stradiņš ierosināja datu bankas par zinātniekiem veidot visās nozarēs. Akadēmiķis E. Grēns runāja par to, ka nākamajā gadā finansu sadalē tiks ievērotas grāmatu izdošanas problēmas.

Pēc FTZN iesnieguma izskatīja jautājumu par Matemātikas institūta dibināšanu un nolēma ar š. g. 16. maiju tādu nodibināt uz Fizikas institūta divu laboratoriju un LU divu katedru bāzes, kā arī apstiprināja jaunā institūta galvenos darba virzienus. Institūts būs Latvijas ZA un LU pakļautība. Par direktoru organizētāju apstiprināts f. m. z. d. A. Buiķis.

Prezidijs nolēma sasaukt ZA Kopsapulces sēdi 1991. g. 27. jūnijā. Darba kārtībā paredzēts jautājums par Latvijas Zinātņu akadēmijas goda locekļu un ārzemju locekļu vēlēšanām, kuru kandidātus ieteikšas ZA nodaļas.

Prezidijs apstiprināja jaunu Bibliotēku padomi, kuras sastāvā ir 22 dažādu zinātnisko un augstāko mācību iestāžu pārstāvji. Par padomes priekšsēdētāju apstiprināts ZA kor. loc. E. Siliņš, biroja loceklis — K. Svares, J. Vejšis, J. Paeģlis, T. Fraifeļde (zin. sekr.).

Prezidijs apstiprināja KĀZ ekspertu komisijas lēmumu un piešķīra ZA prēmiju A. Kolodinskim (BI) un M. Murēvičam (ITC) par darbu ciklu «Psihofizioloģiskās diagnostikas komplekss «POLYTEST»».

Prezidijs nolēma diskutēt arī par algu sistēmu ZA saskaņā ar Latvijas Republikas MP 1991. g. 1. aprīļa lēmumu «Par zinātniskā darba samaksu» (apspriešana turpināsies), kā arī par zinātnisko iestāžu reģistrācijas nepieciešamību (atzina, ka ZA zinātniskās iestādes ir bezpeļņas iestādes un uz tām neattiecas prasība par uzņēmējdarbības reģistrāciju).

Akadēmijas prezidents J. Liepēteris pasniedza profesora diplomus J. Gelfgatam (FI) un V. Dinevičam (Tautsaimn. vad. un spec. inst.), kā arī zinātņu doktora diplomus A. Ozolam, G. Silonovai, M. Judinam (LMA) un E. Gailītei (FI).

JAUNS INSTITŪTS

ZA un LU Matemātikas institūta (MI) izveidošanas svarīgākie uzdevumi:

- organizatoriski apvienot kopējā struktūrā ar matemātiku saistītām problēmām strādājošos ZA Fizikas institūta Matemātikās fizikas un Dinamisko sistēmu laboratoriju zinātniskos līdzstrādniekus un LU Diferencialvienādojumu un tūvināto metožu un Vispārīgās matemātikas katedru mācību spēkus;
- mērķtiecīgi sagatavot augstas kvalifikācijas zinātniskos darbiniekus institūta profilam atbilstošajās specialitātēs;

- kopā ar LU katedrām organizēt apmācību, nodrošināt studentiem bakalaura, maģistra un zinātņu doktora grādu iegūšanas iespējas diferencialvienādojumu, matemātikās fizikas vienādojumus, skaitļošanas matemātikā un matemātikā modelēšanā.

MI paredzētas 3 laboratorijas: 1) Matemātikās fizikas laboratorija (ar Matemātikās modelēšanas grupu); 2) Diferencialvienādojumu skaitlisko metožu laboratorija; 3) Diferencialvienādojumu kvalitatīvās

teorijas laboratorija (ar «Tēvzemes vietvārdu atlanta» grupu). MI kopumā strādās 18 darbinieku pilnā slodzē un 25 — pusslodzē, no tiem — 26 zinātniskie līdzstrādnieki, tai skaitā — 5 zinātņu doktori un 14 zinātņu kandidāti.

Latvijas Republikas Zinātnes padomes piešķirtais finansējums MI tēmām 1991. gadā ir 229 tūkst. rbļ.

MI galvenie fundamentālo un lietišķo pētījumu virzieni:

- parciālo diferencialvienādojumu risināšanas analītiskās (arī asimptotiskās) un skaitliskās metodes;

- konkrētu matemātikās fizikas problēmu matemātikā modelēšana (ekoloģijā, filtrācijas teorijā, tehnikā, lauksaimniecībā u. c.);

- parasto diferencialvienādojumu kvalitatīvā teorija.

MI zinātniskie līdzstrādnieki kopumā publicējuši vairāk nekā 700 zinātnisko rakstu, to vidū vairāk nekā 40 monogrāfiju un mācību līdzekļu.

A. BUIĶIS,
fizikas un matemātikas
zinātņu doktors

TEHNISKO ZINĀTŅU SPECIĀLISTI

Tehnikas sekcija Vispasaules latviešu zinātnieku kongresā būs viena no lielākajām. Tajā piedalīsies ap 60 mehānikas, biomehānikas, elektrotehnikas un siltumenerģētikas speciālisti. No ārzemēm pie mums atbrauks profesors Viktors Asarītis, kas runās par Zemes enerģijas siltumspejas izmantošanu. Otrs ASV speciālists Andris Staklis iepazīstinās ar pētījumiem automašīnu bremžu materiālu jomā. Kanādu pārstāvēs Anna Anšmite, Valdis Stengels un Uldis Lūsis, kas runās par Latvijai ļoti tuviem jautājumiem — par gipsa rūpnīcību Ziemeļamerikā. Reinhardis Vitols mūs iepazīstinās ar datoru vadīto tekstilmašīnu projektēšanu Anglijā.

Par Latvijas zinātnieku guvumu runās Rīgas Tehniskās universitātes profesori J. Vība, J. Rudzītis, N. Salenīks, R. Rikards, I. Knēts, K. Ročēns u. c. Šīs sekcijas darbu koordinēs no ārzemnieku puses Uldis Lūsis un no mūsu — Ivars Knēts un Jānis Rudzītis.

Ne mazāk interesants darbs pare-

dzams būvniecības sekcijā. Te jo kupli pārstāvēta Kanāda. Par ostu izbūvi un krastu nostiprināšanu runās R. Leits, par datoru izmantošanu būvju projektēšanā — A. A. Palejs, par dūmvadu projektēšanu elektropēkštacijās — J. R. Paliēps. Paātrinātās metodes betona stiprības pārbaudē aplūkos N. G. Zolners un specifiskās kā liguma dokumentu celtniecības projektu realizēšanā — V. Stengels. Par augstas stiprības betonu, būvju izturības priekšnosacījumiem, kā arī par inženierzinātnes saistību ar estētiku runās Ā. Upesleja-Grants no ASV. Par datoru informātikas sistēmām celtniecības pārvaldīšanā un par datoru programām celtniecības izmaksu aprēķināšanā ziņos O. I. Greste no Austrālijas. Docents R. Tēpers no Zviedrijas referēs par betona tehnikas vienveidošanu Eiropā un tā nozīmi Latvijā. No mūsu puses uzstāsies vairāki pazīstami būvniecības speciālisti.

Oskars MARTINSONS

LATVIEŠU ZINĀTŅU KONGRESAM

Kongresa atklāšanas diena ir šā gada 12. jūlijs. Līdz ar to visi sagatavošanas darbi, kas aptver gan zinātnisko darbu izdošanu, gan pašu dalībnieku darba apstākļu nodrošināšanu, ir iegājuši intensīvā ritumā.

Pagājušā gada oktobrī Ņujorkā tika nodibināta VLZK rīcības komiteja ārzemēs, kuras sastāvā ir Andris Padegs — priekšsēdētājs; Jānis Gaigulis — priekšsēdētāja vietnieks; Uldis Bluķis un Uldis Grava — publikāciju koordinētāji; Jānis Šķiņķis un Jānis Siliņš — zinātniskās programmas koordinētāji. Pedējie četri tātad nosacīti veido arī programmas komiteju ārzemēs. Bez tam par kasieri kļuva Ervins Pilmanis, par ceļojuma lietu koordinētāju — Andrejs Jansons, kas ir izveidojis arī muzikologu sekciju. Šā gada februārī rīcības komitejai ārzemēs kā vicepriekšsēdētājs ir pievienojies viens no šā kongresa iniciatoriem — Andris Palejs, Latviešu inženieru apvienības prezidents.

Gan Latvijā, gan ārzemēs kongresa organizēšana un programmas gatavošana tika iesākta jau vairāk nekā gadu iepriekš. Tika panākta vienošanās par darba nepieciešamību atsevišķās zinātņu nozarēs, apstiprināti nozaru koordinētāji un precizēti gan dalībnieki, gan arī zinātnisko referātu tēmas. No Latvijas puses šo lielo darbu vadīja Latvijas Zinātnieku savienība un tās padome ar valdi priekšgalā, tās sekretāra akademiķa Elmāra Grēna un vietnieka profesora Andra Krēšlīņa vadībā.

Pagājušā gada oktobrī Rīgā Latvijas Zinātnieku savienības padome VLZK rīcības komitejas vadību uzticēja Latvijas ZS biedram Aivaram Kreitusam no Latvijas ZA Koksnes ķīmijas institūta. Par viņa vietnieku kļuva Jānis Grāviņš, ZS Padomes loceklis, un programmas komiteju turpina vadīt A. Krēšlīņš no Rīgas Tehniskās universitātes, kas, protams, ir arī ZS Valdes loceklis un sekretāra vietnieks.

Par vienu no galvenajiem kongresa sponsoriem kļuva A. Kreitusa

vadītā zinātniskā ražošanas firma «Latvijas koks».

Pirmā rīcības komitejas rūpe bija ārzemju dalībnieku pieteikuma anketu izstrādāšana un kongresa budžeta formēšana. Tika izveidota darba organizācijas komiteja visu uzdevumu izpildei.

Rīcības komitejā tika iekļauti AP Izglītības, zinātnes un kultūras komisijas priekšsēdētājs Pēteris Laķis un viņa vietnieks Jānis Vaivads, Latvijas valdības padomnieks zinātnes, tehnikas un informatikas jautājumos Evalds Ikaunieks, ZA prezidents Jānis Lielpēteris, viceprezidents Uldis Viesturs, LU rektors Juris Zaķis, RTU rektors Egons Lavendelis, LLA rektors Imants Gronskis, Latvijas Kultūras fonda priekšsēdētājs Imants Ziedonis, Ekonomikas ministrs Jānis Abolīņš un Rīgas pilsētas vadība — Andris Teikmanis, Andrejs Inkulis un Edvins Samulis. Sekretāre — Alda Rankēvica no Koksnes ķīmijas institūta.

Negatīvu ietekmi uz kongresa gatavošanas gaitu atstāja janvāra notikumi Rīgā. Pirms tam starp rīcības komitejām Latvijā un ārzemēs notika regulāra sarakste par materiālu drukāšanu, vīzu un ceļojuma lietu kārtošānu, budžetu, programmas izstrādi utt., bet pēc asiņainajam varmācībām bija jūtams nopietns uztraukums un bažas par iespējām kongresu sarīkot Latvijā. Jautājums tika apspriests janvārī sēdē Ņujorkā, piedaloties Latvijas Republikas Augstākās Padomes priekšsēdētāja pirmajam vietniekam D. Ivānam. Gan ārzemju organizatoru, gan D. Ivāna ieteikums bija, ka darbs jāturpina. Izskanēja doma, ka iespējamās kongresa sarīkošanas vietas Rietumeiropā varētu būt Minstere, Stokholma vai Kopenhāgena. Lieki minēt, kādas iespējas aizbraukt uz turieni un piedalīties darbā būtu tiem aplūvēti 600 dalībniekiem, kas ņems dalību kongresā Rīgā no Latvijas zinātnieku vidus.

A. Kreitusa vizītes laikā ASV Ņujorkā 16. un 26. aprīlī notika divas

kopīgas sēdes ar ārzemju rīcības komiteju.

Kongresa atklāšana notiks 12. jūlijā Dailes teātrī, noslēgums — 17. jūlijā Nacionālajā teātrī.

Uz kongresu pieteikušies 245 ārzemnieki. No tiem 20 dalībnieku grib piedalīties bez referātiem. Rīcības komitejai ārzemēs ir iesūtīti 170 referāti. Daži referāti atsūtīti tieši nozaru koordinatori Rīgā. Sakarā ar bažām par politisko stāvokli Latvijā saņemts atteikums no 33 sākotnējiem dalībniekiem.

Latvijas Zinātnes padome piešķirusi kongresa rīkošanai 300 000 rubļu. Tā ir zinātnē paredzētā budžeta nauda. Ņemot vērā paredzamos izdevumus, tas ir stipri vien par maz.

Bijām spiesti mainīt sākotnējo domu, ka kongress sarīkojams gan drīz vai bez naudas iemaksām. Ārzemēs par piedalīšanos pēc apjoma mazākās konferencēs jāmaksā vismaz 400 ASV dolāru, un kādas nozares Vispasaules kongresos, šīs dalības summas ir krietni lielākas.

Pēc precīzas izdevumu apspriešanas izlemts jautājums par dalības maksu — 125 ASV dolāru ārzemju dalībniekam. Ja dalībnieks iemaksā naudu un piesakās pēdējā brīdī Rīgā, viņš maksā 150 dolārus. Mūsu Republikas zinātnieki maksās 125 rubļus.

Ko dalībnieks saņem par savu iemaksu? Pirmkārt jau kongresa iespēstos materiālus (tēzes, programma), pusdienas atklāšanas un noslēguma dienā, kā arī akadēmijas kopaspulces dienā — 16. jūlijā Zinātnieku akadēmijā. Dalības maksa aptver arī izdevumus par tekstu sagatavošanu publicēšanai, pavairošanu, visādām nozīmīgām emblemām u. c., pastu, telefonu, autobusiem, atspirdzinājumiem kongresa starplaiķos un kokteiļu vakaru.

Aprēķini rāda, ka nepieciešami samērā prāvi papildlīdzekļi paša nepieciešamā sarūpēšanai. Nebūtu slikti apzināties mūsu zinātnes ne visai bagāto stāvokli un padomāt, vai šāda kongresa rīkošana nevarētu atstāt kādu paliekošu, tālākai darbībai nepieciešamu ieguldījumu.

Tagad par sponsoriem un reklāmu.

Mēs piedāvājam kongresa programmas sākumā

— ievietot sponsoru vārdus un firmas jeb uzņēmumus un iestādes, — programmas beigās tiks ievietota reklāma,

— dāsnākie sponsori saņems iespēju uz stenda izvietot savas firmas reklāmu kongresa atklāšanas un noslēguma sarīkojumu laikā,

— programmas ar Pasaules latviešu uzņēmēju savienības starpniecību tiks izsūtīti visiem pārņ notikušā Pasaules latviešu uzņēmēju kongresa ieinteresētiem dalībniekiem, kā arī mūsu rīcībā esošajiem aptuveni 1500 ārzemju latviešu jeb ar Latviju saistītiem uzņēmējiem.

Programmā (vairāk nekā 100 lpp.) tiks iekļauti visi referentu uzvārdi un referātu nosaukumi, kā arī ziņas par ārzemju latviešu aktivitāšu vēsturi.

Sponsori programmas sākumā tiks sadalīti pa grupām atbilstoši iemaksām: piem., pirmā grupa būs

«Izcili zinātnes labvēļi». Lai par tādu kļūtu, vajadzēs ziedot 250 vai vairāk ASV dolārus jeb vismaz 7500 rubļi.

Otra grupa — «Zinātnes labvēļi» — attiecīgi 100 līdz 249 dolāri jeb 3000 līdz 7499 rubļi.

Trešā grupa — «Zinātnes draugi» — attiecīgi 50 līdz 99 dolāri jeb 1500 līdz 2999 rubļi.

Ja ziedojums būs individuāls jeb no viena īpašnieka uzņēmuma, tad tiks publicēts uzvārds, ja nē, — tad firmas un uzņēmuma nosaukums.

Līdzīgi iegūstams arī Reklāmas laukums programmas beigās. Vienas lappuses (8×20 cm) cena 300 dolāri jeb 9000 rubļi; puslappuses — 150 dolāri jeb 4500 rubļi; vizitkarte, kas ir ceturtdaļlappuse, cena — 75 dolāri jeb 2250 rubļi.

Par vēlēšanos būt sponsoram un iegūt reklāmas telpu, jāmaksā atsevišķi.

Pozitīva kongresa atbalsta lēmuma gadījumā nauda pārskaitāma šādā reķinā

Konts nr. 001461106, Agrorūpniec-

ības bankas Operāciju pārvalde Rīgā; kods 761305 un paziņojama uz rīcības komitejas adresi.

Veiksmīgas sponsorēšanas un finansāla atbalsta gadījumā pēc kongresa izvirzīties jautājumam par iepirkta organizācijas tehnikas un atlikušo naudas līdzekļu izlietošanu. Vajadzētu domāt par zinātnieku kongresu organizēšanas centra izveidošanu, kas, izmantojot gūto organizēšanas darba pieredzi un piesaistot studējošo jaunatni un arī jaunus dažādu nozaru uzņēmējus, regulāri palīdzētu organizēt dažādus līdzīga rakstura pasākumus. Tie varētu būt arī tādi, kuros apspriestos rietumnieki ar PSRS zinātniekiem, un Rīga kalpotu kā apspriežu vieta savā izdevīgā ģeogrāfiskā stāvokļa un samērā zemo izmaksu dēļ. Lūk, tas ir tikai viens iespējams perspektīvs ienākuma avots mūsu zinātnē. Rīcības komiteja gaida arī citus interesantus priekšlikumus līdzekļu racionālai izmantošanai.

Kongresa dienās vajadzētu izdot 3 līdz 4 avīzes numurus «Zinātnes Vēstneša» apjomā. Ārzemju rīcības komiteja ir piekritusi sagatavot virkni rakstu par dažādu zinātnes un sabiedrisko organizāciju izveides vēsturi trimdā. Lūgums aktīvi atsaukties mūsu zinātniekiem. Ir domāts par papīra sāgādi un pārējām ar avīzes izdošanu saistītām grūtībām. Vēl tiks uzņemts desmit minūšu garš kinožurnāls un videofilma.

Turpmāk mēģināšu informēt par pašreiz veidamo sporta aktivitāšu programmu, kā arī par citām atpūtas un interesantu institūtu, rūpniecības objektu apmeklēšanas iespējām.

Lūdzu Jūsu priekšlikumus un idejas, kas uzlabotu kongresa gaitu, adresēt rīcības komitejai.

Rīcības komitejas adrese: Rīgā, Akadēmijas ielā 27, ZA Koksnes ķīmijas institūta A. Kreitusam (tel. 553707), sekretāre A. Rankēvica (tel. 555983). Kongresa informācijas centrs: Rīgā, Turgeņeva ielā 19, 319. ist. (tel. 212706).

A. KREITUSS,
VLZK Rīcības komitejas
priekšsēdētājs

INFORMĀCIJU NODROŠINA ESM TĪKLI

Informācijas tīklu nozīme ir vispārzināma un to lomu grūti pārvērtēt. Tomēr kvalitatīvi par tiem var spriest tikai speciālisti, citi vai nu izmanto, bet neiedziļinās šajā jautājumā, vai vispār atmet ar roku. Teritoriālie informācijas tīkli ir visās pasaules valstīs, izņemot PSRS. Bet kāds stāvoklis Latvijā? Par to lūdz pastāstīt Latvijas Zinātnieku akadēmijas viceprezidentu Elektronikas un skaitļošanas tehnikas institūta direktoru akademiķi Eduardu Jakubaiti:

— Bez pietiekamas informācijas normāli funkcionēt nevar nevien atsevišķas nozares, bet pat veselas valstis. ASV tautsaimniecībā nodarbinātos speciālistus pirmām kārtām interesē informācijas iegūšana, apstrāde un uzglabāšana. Arī pie mums, pārejot uz tirgus ekonomiku, jūzina, kurš ko pārdod, cik tas maksā utt. Diemžēl masu informācijas līdzekļi daudz uzmanības velti sociālajām problēmām, bet citās jomās jūtami atpaliek. Gluži kā īpašnieks, kas ceļ māju. Viņš domā, kur un kādu vannas istabu ierīkot, kādas tapetes izvēlēties, bet par mājas fundamentu nedomā. Informatikā ir skaitļošanas tīkli, kas nodrošina sakarus starp ESM.

Patlaban pasaulē ir ap 30 miljoni personālo kompjūteru, savukārt vidējās un lielās skaitļošanas mašīnās tiek uzglabāts liels informācijas daudzums. No tām ar tīklu palīdzību personālie kompjūteri var šīs laikā saņemt vajadzīgās ziņas, piemēram, vārdisko informāciju, rašējumus, fotogrāfijas u. c., kā arī apmainīties ar šo informāciju savā starpā.

Tīkli var būt dažādi. Pasaulē ir apmēram 5 līdz 8 starpkontinentālie tīkli, kas, izmantojot optiskos un kosmiskos kanālus, nodrošina informācijas apmaiņu ar jebkuru vietu uz mūsu planētas. Ir valsts tīkli un arī lielāko firmu tīkli (it īpaši, ja

firmu filiāles atrodas vairākās valstīs). Pastāv arī lokālie informācijas tīkli, kas var būt izvietoti pat vienā ēkā vai nelielā teritorijā, piemēram, slimnīcā. Lokālie tīkli ir saistīti savā starpā.

Elektronikas un skaitļošanas tehnikas institūti jau pirms desmit gadiem tādi tika izveidoti, taču priekšlikumus ieviest tos arī citur republikā, neguva atbalstu. Arguments — kamēr nebūs rīkojuma no Maskavas, tikmēr nemaz neceriet. Piedāvājam tos Latvijas Agrorūpnieciskajai komitejai, jo tie taču nodrošinātu pieeju visās pasaules informācijas bankām. Atbilde bija — kāpēc tas mums vajadzīgs? Toreiz uz mūsu piedāvājumu izveidot visas Latvijas teritoriālo informācijas tīklu skanēja pretjautājums:

— Vai esat dzirdējuši, ka kāds prasa šādus tīklus?

Mēs savas izstrādnes nodevām Igaunijai, tā izveidoja savu republikānisko tīklu un pieslēdzās Somijas un Zviedrijas tīkliem, tādējādi rodot izeju uz pasaules tīkliem. Maskavā, kur ir daudz ārzemju konsultu un firmu pārstāvniecību, tīkli pēdējā laikā sāk veidot informācijas tīklus.

Tagad Rīgā esam izveidojuši izmēģinājumu iecirkni, ierīkots eksperimentāls PSRS Zinātnieku akadēmijas tīkls, kas aptver teritoriju no Rīgas līdz pat Vladivostokai un kam caur Helsinkiem un Vīni ir izeja uz pasaules informācijas tīklu. Jau pirms tam Latvijas Zinātnieku akadēmijā izveidojām Organiskās sintēzes, Ekonomikas un Elektronikas un skaitļošanas tehnikas institūtu kopēju tīklu, ar kura palīdzību var sazināties ar visu pasauli. Piemērs — operators izsauc ziņas par ASV bankas struktūru un pēc dažām minūtēm saņem atbildi. Tas pats attiecas uz ziņām par izglītību, lau-

saimniecību, medicīnu utt., izņemot karalietas un darba resursus.

Pašreiz tiek radīts LR Augstākās Padomes tīkls, kas būs saistīts ar Ministru Padomes tīklu. Pirms neliela laika Ekonomikas un Sakaru ministrijām tika piedāvāts izveidot kopēju Baltijas republiku tīklu. Tas saistīts ar Minsku un Varšavu dienvidos, Ļeņingradu un Helsinkiem ziemeļos un ar Maskavu austrumos, bet caur MZP sistēmu — ar tīkliem Rietumos. Tā varētu paugstināt informācijas līmeni Baltijā un iegūt kompleksu saiti ar jebkuru valsti, firmu, universitāti utt. Visu aparatūru šādām kopējām Baltijas tīkliem ir ar mieru sagādāt mūsu VEF, bet iegūtos rezultātus varētu pārdot austrumu kaimiņiem. Arī ārzemju firmas ar savu kapitālu piedāvā sadarbību, turklāt divos veidos. Vai nu strādāt pa daļām, piemēram, viena firma nodrošinātu optiskos kanālus, cita — sakarus caur MZP utt. Vai arī dažu mēnešu laikā kompleksī nodrošinātu Baltijas tīkla izveidi.

Ar sakaru ministra P. Videnieka palīdzību veidojas sadarbības virkne: Sakaru ministrija — Elektronikas un skaitļošanas tehnikas institūts — VEF. Baltijas informācijas tīkla izveidi pozitīvi novērtējuši arī Lietuvas un Igaunijas sakaru ministri, kā arī mūsu speciālisti Bražis, Laškova, Ivanovs u. c. Esam nodibinājuši kontaktu ar Augstāko Padomi, radīti divi kopuzņēmumi — «Laiks» kopā ar kādu ASV firmu un Elektronikas un skaitļošanas tehnikas institūts ar Polijas «Atklāto sistēmu asociāciju».

Arī mēs strādājam tikai ar atklātajām sistēmām, tā ir vieglāk iekļauties starptautiskajos tīklos, kur katrai firmai ir savi kodi. Institūta informācijas tīklu jomā strādā 750 cilvēku, un tas ir lielākais šāda profila institūts Austrumeiropā un viens no lielākajiem Eiropā. Tagad Latvijas Zinātnieku akadēmijā teritoriālie informācijas tīkli saista 6 institūtus, bet šādiem tīkliem vajadzētu būt simtiem.

Oskars MARTINSONS

VĒSTURNIEKI

Vispasaules latviešu zinātnieku kongresā pulcēsies visu Latvijas zinātnieku nozaru pārstāvji no visām zemēm, kur vien darbojas zinātnieki latvieši. Starp tiem būs arī vēsturnieki.

Ir zināms, ka Baltijas vēsturi, skatot arī Latvijas vēstures problēmas, pēti vairākās vietās ārpus Latvijas. Tā, piem., Zviedrijā Stokholmas universitātes ietvaros pastāv Baltijas pētījumu centrs, Vācijā arī Latvijas vēstures jautājumus pēti Marburgas J. G. Herdera institūtā, ASV aktīvi darbojas Baltijas pētījumu veicināšanas asociācija, atsevišķi zinātnieki darbojas Austrālijā utt. Pagaidām ar šiem centriem, ar tur strādājošiem darbiniekiem pastāv galvenokārt atsevišķu cilvēku personiskie kontakti, bet šādi kontakti nedod pilnīgu pārskatu par to, kādas problēmas, kādā līmenī un tieši kas tās pēti. Pienācis laiks domāt par plašāk organizētiem kontaktiem un par koordinētas darbības veidošanu. Tāpēc kongresa ietvaros darbosies atsevišķa Latvijas vēstures sekcija. Tās darbu organizē koordinatori — profesors A. Plakans no ASV, kā arī profesors H. Strods un vēstures zinātnieks J. Graudonis no Latvijas. Ārvalstu un Latvijas zinātnieki nolasis pavisam 26 referātus par dažādām problēmām, sākot no Latvijas vēstures visnenākajiem laikiem līdz mūsu dienām. Protams, liela uzmanība referātos būs veltīta problēmām, kas ir aktuālas mūsdienu politiskajā situācijā: Latvijas Republikas tapšanai 1918. gadā, tās politiskajai attīstībai un varmācīgai likvidēšanai 1940. gadā. Aplūkoti tiks arī Otrā pasaules kara notikumi, tautas un zemes likteņi pēc šī kara.

Jāatceras, ka vairākus gadu desmitus Latvijas vēsture pie mums tika vienpusīgi politizēta. Bija t. s. aizliegtas tēmas, pastāvēja slēgtie arhīvi, kas paralizēja vēstures pētnieku darbu, bibliotēkās eksistēja nepieejami vai tikai ar grūtībām pieejami «specfondi». Daudzkārt vēs-

turnieki bija spiesti ar saviem darbiem pamatot valdošās kompartijas rīcību. Tagad jaunajā politiskajā situācijā no šajos totalitārisma varas gados radītā daudz kas pilnīgi jānoraida, jāpārvērtē, lai radītu patiesu, ar neapšaubāmiem avotiem pamatotu tautas vēstures ainu.

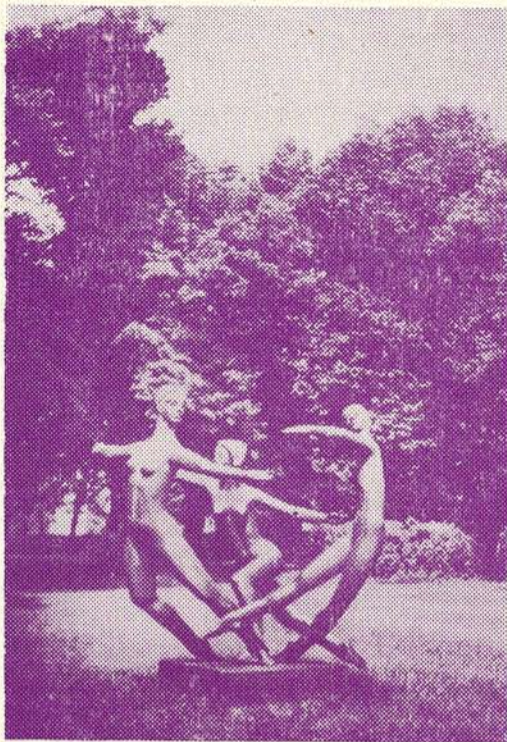
Ārvalstīs strādājošajiem vēsturniekiem nebija minēto spaidu, un viņi varēja brīvi pētīt jebkuru problēmu, kā arī dot brīvu faktu interpretāciju. Tomēr viņu darba iespējas limitēja dzimtenē esošo vēstures avotu nepieejamība, taču tagad ir jāapvieno visu vēstures pētnieku pūles, lai Latvijas un ārvalstu zinātnieku darbs būtu saskāpots, racionāls.

Sekcijas darbā nebūs Latvijas vēstures problēmu izklāsta hronoloģiskā secībā. Referenti runās par viņiem tuvajiem jautājumiem un šo jautājumu izpēti rezultātiem. Tādā kārtā dažādu pētniecisko centru un zinātnisko iestāžu pārstāvju referāti, debātes un brīvas pārrunas parādīs tās problēmas, kam pievērsta lielāka vai mazāka uzmanība, kā arī tās, kuras pavisam netiek pētas. Kopējais darbs sekcijā tuvinās Latvijas un ārvalstu pētniekus, dos iespēju iepazīt atšķirīgas darba metodes. Tas viss rosinās ne tikai klausītājus, bet izvirzīt arī jautājumus par konkrētās sadarbības formām, par nepieciešamo un iespējamo zinātniskā darba koordināciju. Liekas, ka tieši šo problēmu risināšana būtu viens no nozīmīgākajiem sekcijas darba uzdevumiem.

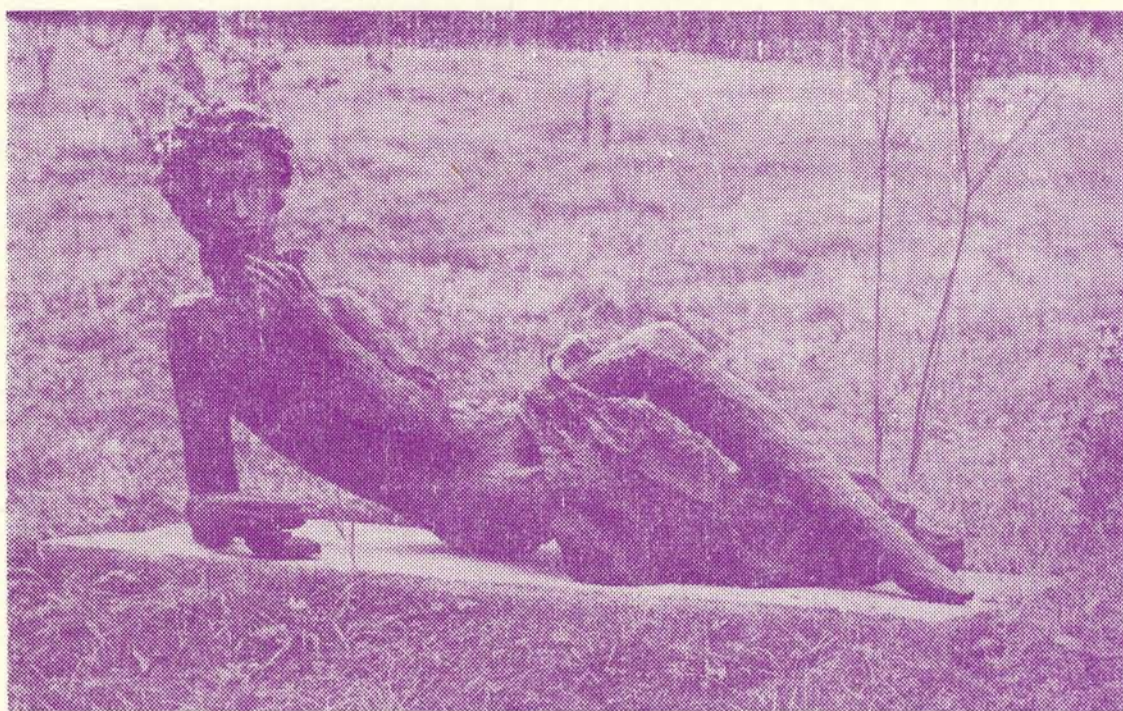
Vēstures sekcija darbosies Latvijas Universitātē Vēstures un filozofijas fakultātes telpās — Brīvības bulvārī 32. Tur būs arī grāmatu izstāde un tirdziņš.

J. GRAUDONIS,
VLZK Vēstures sekcijas
koordinators

Garam
un miesai,
prāta
dīzenumam
un ķermeņa
dailei
pieminekļus
ceļam.

Literatūras vēstures pētniecības problēmas

Katrai kultūras tautai par vienu no garīgo vērtību fiksācijas formām kalpo literatūras vēsture, un tā tas ir arī ar mums, latviešiem. Un problēmai ir divi aspekti. Pirmais — sadzīvīkais, varētu pat sacīt utilitārais: dzīvē ienāk jauna paaudze, skolas solos sēž skolēni, viņiem jāpaņem līdzīgu zināšanu par mūsu tautas garīgajām vērtībām un viņiem daudzējādā ziņā tieši literatūras apgušanas rezultātā jāklūst par garīgās, kulturālās sabiedrības personībām, turklāt latviskas kultūras nesējiem. Īpaši nozīmīgs šis aspekts kļūst tagad, kad, parādoties pirmajiem tirgus ekonomikas asniem, grāmatu tirgū ieplūst arī liels skaits sēnalu literatūras, tāpēc būtu jāiemāca jaunajam cilvēkam atšķirt drāzas no graudiem.

Otrs aspekts — literatūras vēstures pētniecība plašākā nozīmē, literārā procesa izsekojums un apkopojums, latviešu rakstniecības pētīšana. Taču arī šie aspekti ļoti cieši saistīti, jo pietiek iet skolotāju auditorijā, kad atskan satraukts jautājums: kad būs jauna literatūras vēsture, no kā lai mēs mācām literatūru stundās?

Te gribu atbildēt, ka tieši skolu mācību grāmatas mēs nerakstām, un tomēr katrā ziņā atbildību par literatūras vēstures pētniecību un jaunas literatūras vēstures uzrakstīšanu nesam pilnā mērā, un mums nav iespēju nosūtīt tos pašus skolotājus pēc citas adreses: universitātes filoloģijas fakultātē strādā mūsu labi kolēģi, labi speciālisti, taču uzkrāt viņu pieņemam literatūras vēstures pilna kursa izpēti, un, galvenais, uzrakstīšanu — nevaram, jo viņi ir visai noslogoti lekciju darbā. Nav arī nekur pasaulē tāda centra, kas sistemātiski nodarbotos ar latviešu literatūras pētniecības darbu: tas jāveic mums — Valodas un literatūras institūtam.

Kāpēc taisni tagad tā saasinājusi nepieciešamība pēc jaunas literatūras vēstures? Iemesli te ir vairāki un atbilde lakoniska un vienkārša, to var ietvert dažos vārdos: līdzšinējās literatūras vēstures ir neglābjami novecojušas. Varu atgādināt, ka pēdējā plašā sešsējuma Latviešu literatūras vēstures grāmatā iznāca 1963. gadā, divsējuma latviešu literatūras vēsture krievu valodā — 1971. gadā. Taču šīs grāmatas ir ļoti nepilnīgas šādu iemeslu dēļ: tajās pilnīgi nemaz nav atspoguļota un izvērtēta tā latviešu literatūras daļa, kas radīta emigrācijā, bet iznācis ir tā, ka mūsu literatūras klasiķi, mūsu rakstniecības zieds kara beigās atradās ārzemēs, varu minēt K. Skalbi, J. Jaunsudrabiņu, Z. Mauriņu, P. Ermani, Aīdu Niedru, Z. Lazdu, A. Eglīti, M. Zi-

vertu, V. Kārklīņu, uzskaitījumu varētu ilgi turpināt. Viņu literārais devums kvantitatīvi nav vienāds: K. Skalbe emigrācijā nekā nozīmīga vairs nepaguva uzrakstīt, bet A. Eglītis uzrakstīja kādas četrdesmit grāmatas, M. Ziverts — vairāk nekā trīsdesmit lugas. Un no šīs plašās mūsu literatūras daļas mēs Latvijā nezinājām tikpat kā neko un literatūras vēstures grāmatās tā neparādās.

Un tūlīt gribu pieminēt galveno faktoru, kālab mūsu literatūras vēstures veidojās tik nepilnīgas: tas bija ideoloģiskais diktāts, kad īstenības objektīvs izvērtējums tika aizstāts ar dažāda veida aizliegumiem. Īpaši tas attiecās uz latviešu emigrantiem un viņu literatūru, ko mūsu apcerējumos nedrīkstējām pieminēt un, ja arī kādu rakstnieku pieminēja, to tūlīt vajadzēja nobārt, cik nepareizi viņš domā un dzīvo. Visuzskatāmākais šāda rakstības veida piemērs ir A. Upiša grāmata «Bezsaules noriets», kur katrs svešatnes rakstnieks, ja arī vārdā nosaukts, tūdaļ tiek aplamāts.

Tieši ideoloģisko spaidu dēļ latviešu literatūras vēsturē nedrīkstēja minēt un nekādā ziņā ne objektīvi izvērtēt daudzus trīsdesmito gadu rakstniekus, kas bija akceptējuši Neatkarīgās Latvijas realitāti vai arī kas 1941. gada jūnijā bija izsūtīti. No literārās aprites bija izsvītrots Edvarts Virza, bet viņa «Straumēni» pieder klasikai, tika svītrotā Aleksandra Grīna daiļrade.

Nākamā nepieminēto rakstnieku vai to darbu grupa: 1) rakstnieki, kas uz laiku bija krituši nežēlastībā, piemēram, Vizma Belševica vai Knuts Skujenieks; 2) tie rakstnieku darbi, kas bija ņemti uzrakstīti, bet nevarēja parādīties atklātībā, piemēram, G. Priedes «Smaržo sēnes», A. Liepas «Ekshumācija». Šo rakstnieku un viņu darbu mūsu iepriekšējās literatūras vēsturēs, protams, nav. Tāpat nekā no tā saucamās «nometņu literatūras». Var vēl piebilst, ka literatūrā rit normāls, dzīvs process, ienāk jauna paaudze, kuru daiļrade nav izanalizēta un apkopota.

No šī uzskaitījuma vien ir pilnīgi skaidrs, ka jauna literatūras vēsture ir absolūti nepieciešama.

Vai būtu iespējamas kādas kompromisa formas, piemēram, iepriekšēju izdevumu pārdrūkājumi? Šāda iespēja nepastāv un situāciju glābt tā nevar. Divi piemēri: mūsu literatūrzinātnes klasika ir T. Zeiferta «Latviešu literatūras vēsture», latviešu rakstniecības sākumposms tur aplūkots nevainojami, bet atbildes uz iepriekšminētajām nepētītajām literatūras vēstures jomām, te, pro-

tams, nav un nevar būt. Ļoti laba, kaut visai īsa un konspiratīva ir Stokholmā 1953. gadā publicētā Andreja Johansonā grāmata «Latviešu literatūra», bet literatūras apskats tajā beidzas ar 1950. gadu. Tātad pārdrūkājumu iespējas nepastāv, un situāciju tāda pārdrūkājuma nekādā ziņā neatrisinās. Tālab atkārtoti vēlreiz: literatūras vēsture jārada mums pašiem, un tas ir viens no visaktuālākajiem, visnozīmīgākajiem mūsu humanitāro zinātņu un latviešu garīgās kultūras kopšanas uzdevumiem.

Un tūdaļ jānosauca nākamais problēmu loks: kā 'o jauno literatūras vēsturi rakstīt, kas to rakstīs un kad to rakstīt? Latviešu literatūras vēstures pētniecībā būtu šķirami divi aspekti vai jomas: plašā nozīmē gandrīz viss mūsu literatūrzinātnieku veiktais darbs pakļauts latviešu literatūras un literatūras vēstures izpētei, piemēram, literatūras teorijas nodaļa pēti latviešu literatūras virzienus un žanus vai arī latviešu literatūras un cittautu literatūras sakarus, un šādā nozīmē negribētos vilkt svitru pāri visām mūsu grāmatām vai pētījumiem. Ir un paliks Raiņa kopotu rakstu akadēmiskais izdevums 30 sējumos, ir un paliks Prozas teorija 3 sējumos. Sākti priekšdarbi arī jaunas literatūras vēstures radīšanai. Jāsāk ar latviešu rakstniecības inventarizāciju: apmēram divu gadu laikā tapusi grāmata «Latviešu literatūras darbinieki», tajā ietvertas 1500 latviešu rakstnieku biogrāfijas un viņu daiļrades īss apskats. Pēc būtības tā ir latviešu rakstniecības enciklopēdija, kurā ietverti visi mūsu rakstnieki, vienalga, kad un kur viņi dzīvojuši, kā domājuši un ko rakstījuši. Šo plašo, apjomīgo darbu esam veikuši sadarbībā ar mūsu kolēģiem ASV — emigrantu šķirklju sarakstu izveidoja Kalamazū dzīvojošā literatūrzinātniece Valija Ruņģe, viņa uzrakstījuši arī vairākus rakstus. Patlaban Enciklopēdiju redakcijā iesniegti 1300 šķirklji, pirmos burtus sāk salikt, līdz gada beigām grāmatu izdevēji sola laist klajā, ja vien būs papīrs, uz kā to iespēst, un nevar neizteikt sašutumu par bijušās Preses komitejas rīcību, ar kuras gādību iznāks Latviešu konversācijas vārdnīca. Savā laikā labs un augstvērtīgs, bet patlaban pilnīgi novecojis izdevums.

Otra grāmata atrodas izdevniecībā «Zinātne»: «Latviešu literatūra. 70.—80. gadi». Tas ir pārskats par latviešu literatūru Latvijā un emigrācijā pēdējo divdesmit gadu laikā. Grāmata ir monogrāfijas par Z. Skujīņu, R. Ezeru, V. Belševicu un līdzās — par A. Eglīti, M. Zivertu, V. Strēlerti. Iznākušas M. Ziverta

un A. Eglīša lugas ar šo rakstnieku daiļrades apskatu.

Tie visi ir priekšdarbi jaunas literatūras vēstures radīšanai. Un tūlīt rodas loģisks jautājums: kad šī jaunā literatūras vēsture iznāks? Viena atbilde būtu — jaunas, plašas literatūras vēstures uzrakstīšana prasīs vismaz desmit gadus. Taču šāda atbilde sabiedrību, arī literatūras skolotājus, neapmierinās, tālab esam izšķirušies par to, ka literatūras vēsture rakstāma divos posmos. Pirmajā — jārada samērā īss latviešu literatūras vēstures kurss, nepārsniedzot divu sējumu apjomu un šīm grāmatām vajadzētu būt gatavām līdz nākamā gada beigām. Līdztekus varētu rasties alternatīva, piemēram, viena autora rakstīta literatūras vai kāda tās posma vēsture. Piemēram, S. Radzobe gatavoja rakstīt grāmatu «Latviešu literatūras vēsture no 1939. līdz 1959. gadam». Esam lasījuši par Kultūras fonda atbalslītu alternatīvu literatūras vēsturi. Gribas piebilst, ka tādas var būt, jāatradinās no uzskata, ka drīkst būt tikai viena, pareizā literatūras vēsture. Un tomēr, ir vajadzīga zinātniski pamatota, objektīva literatūras vēsture, no kuras, piemēram, varētu mācīt skolotājs un mācīties skolēns.

Nākamais jautājums: kas šo literatūras vēsturi radīs? — Pirmām kārtām mēs, institūta apvienotie literatūrzinātnieki. Te tūdaļ var atskāņēt iebildumus, un tāds jau atskāņēja pagājušā gada decembrī Vispasaules rakstnieku saietā laikā: vai var rakstīt jaunu literatūras vēsturi tie cilvēki, kas piedalījušies iepriekšējās radīšanā? Esmu pret principu no jauna piesaukt un meklēt tēva grēkus. Taču dzīve rit uz priekšu, izaugusi vai izaudzināta jauna literatūrzinātnieku paaudze, tie ir labi speciālisti, kam ap 30—40 gadu, to vidū J. Kursīte, I. Kalniņa, M. Daneberga, J. Zālītis, A. Rožkalne, V. Vecgrāvis, I. Treimane, B. Kalnačs, R. Briedis, L. Kadaša. Viņi var uzrakstīt jaunu literatūras vēsturi, no iepriekšējās paaudzes palikuši vairs nedaudzi cilvēki.

Literatūras vēsturi rakstīs kopā ar mūsu ārzemju kolēģiem. Aktīvi un radoši šajā procesā jau iekļāvies mūsu Zinātņu akadēmijas ārzemju locekļi Valters Nollendorfs, kas izteicis gatavību rakstīt un organizēt rakstītājus par latviešu literatūru

trimdā, līdz ar to jaunā literatūras vēsture būs dažādu zinātnieku kopdarbs. Par šo literatūras vēsturi esam sprieduši un debatējuši zinātniskās padomes sēdē, simpozijā, Vispasaules rakstnieku saietā.

Un pēdējais jautājums: kāda būs šī literatūras vēsture, pēc kādiem principiem tā veidojama. Tas ir viens no sarežģītākajiem jautājumiem, jo atbildes varētu būt dažādas: varētu būt literatūras vēsture, kurā aplūkotas dažādas literatūras stila iezīmes un piederība tam vai citam literatūras virzienam, piemēram, latviešu romantisma literatūra, simbolisms, ekspresionisms. Tāda literatūras vēsture iespējama, un tomēr nevar aizmirst tās objektīvo realitāti, ka mūsu literatūra auga ciešā sakarībā ar tautas garīgajiem strāvājumiem un meklējumiem. Rakstnieki un publicisti bija latviešu tautas pirmās atmodas paudži un izteicēji, un nevar aizmirst, ka tautas trešo atmodu sagatavoja mūsu kultūras darbinieki un ievadīja Radošo savienību Plēnumus. Protams, patlaban mēs dzīvojam tādā pārejas periodā, taču vai var uzrakstīt literatūras vēsturi, neskarot tādus jēdzienus kā Jaunā strāva, sociālisms, 1905. gada revolūcija? Noteikti nevar, jo šajos posmos izpausmi guva tautas garīgie un nacionālie meklējumi, un vēsturiskie strāvājumi nav vainojami, ja tie ieguva vienvirziena, bieži vien izkropļotu traktējumu. Katrā ziņā jaunākajā literatūras vēsturē jāatsakās no šauri socioloģizētas un ideoloģizētas pieejas literatūras vēsturei, literatūra vispirms jāvērtē kā māksla un kā tautas garīgo meklējumu un arī garīgo potenciņu izpausme. Ļoti aktuāla un pagaidām ne līdz galam skaidra ir literatūras vēstures periodizācijas problēma. Līdz šim literatūras vēstures periodizācija mehāniski tika pakļauta vēstures periodiem, taču dažbrīd tā var saskanēt un citreiz iet glūzi patstāvīgu ceļu. Piemēram, pēdējie divi gadi, tautas atmoda, sāks iet ceļš uz neatkarību, bet literatūrā ir ļoti maz, gribas teikt, par daudz maz nozīmīga.

Līdzās literatūras vēstures grāmatas radīšanai aktuāls ir uzdevums veidot literatūras vēstures datu bankas ar skaitļotāju jeb kompjūteru palīdzību. Talkā sola nākt Informācijas centrs.

Viktors HAUSMANIS,
akademiķis